

С.Б. Стамбулов^{1*}, Ж.Т. Урустембаева², Т.К. Сакабай¹

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан

²Астана медициналық университеті, Қазақстан

(E-mail: serstam@mail.ru; zira-a@mail.ru; tolkinist78@mail.ru)

ТМД шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастықтың нормативті-құқықтық негізінің қалыптасуы: мәселелері және болашағы

Мақалада КСРО-ның құлауынан кейінгі саяси-экономикалық маңызды үрдістерге, соның ішінде ТМД-ның құрылтай құжаттарына талдау жасалған. Авторлар ТМД-ның құрылуының алғашқы жылдарындағы Достастық шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастықтың мәселелерін және оның маңыздылығын қарастырған. Сонымен қатар, мақалада ТМД-ның құрылтай құжаттарында анықталған экономикалық ынтымақтастықтың негізгі принциптерін, мемлекеттердің ұстанымдары зерттелген. Авторлардың пікірінше, ТМД-ның алғашқы кезеңінде қалыптасқан құрылтай құжаттары болашақта ТМД шеңберіндегі экономикалық қатынастардың дамуына және қазіргі кезеңдегі Еуразиялық экономикалық одақтың құрылуына өзіндік ықпалын тигізеді.

Кілт сөздер: ТМД, экономикалық ынтымақтастық, интеграция, ТМД Жарғысы, сыртқы саясат, халықаралық қатынастар, ТМД құрылымы.

Кіріспе

XX ғ. 90-жылдарының басында Кеңес Одағының ыдырауына алып келген үрдістер бұрынғы КСРО республикаларының жаңа және сапалы халықаралық деңгейдегі өзара интеграциялануы объективті қажетті үрдістің бастамасына айналды. Бұл үрдістердің қорытындысы — жаңа аймақтық халықаралық ұйым Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының құрылуы болды (ТМД). ТМД-ның мүше-мемлекеттері Достастықтың шеңберінде мемлекетаралық қатынастардың әртүрлі салалары — саяси, экономикалық, мәдени және т.б. бойынша ынтымақтастықты орнатуды қарастырды. Бірақ, ТМД аясындағы экономикалық қатынастар айтарлықтай өзіндік маңызға ие болды.

Қазіргі кезеңдегі жаһандану үрдісі және әлемдік еңбек нарығы мен капиталдың қалыптасуы мемлекеттердің бір-бірінен оқшауланбай, керісінше, бір-бірімен тығыз ынтымақтастықты дамытуға мәжбүрлеп отыр. Халықаралық қатынастардың интенсификациясы және жаһандануы әртүрлі аймақтық және халықаралық ұйымдардың шеңберінде экономикалық қатынастарды дамыту бойынша белсенділікті талап етеді.

ТМД мемлекеттерінің экономикалық ынтымақтастығының басты мақсаты — ортақ стратегиялық және ағымдағы қызығушылықтарға қол жеткізу үшін мемлекетаралық еңбектің бөлінуін, өндірістің кооперациялануын және өзара тиімді сауданың артықшылықтарын қолдану болып саналады. Сондықтан, ТМД — бұл бұрынғы КСРО республикаларына әртүрлі салалар бойынша бұрыннан тарихи қалыптасқан тығыз өзара байланыстарын сақтап қалуға және оларды дамытуға мүмкіндік берген әмбебап ұйым болып табылады. Аймақтық және халықаралық мәселелерді шешуге бағытталған бірлескен тәсілдерді іздеу және саяси кең диалог үшін ТМД механизмдерінің қажетті болғандығын өткен жылдар дәлелдеп берді. Сондықтан, қазіргі кезеңдегі ТМД шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастықтың дамуын зерттеу барысында Достастықтың құрылу жылдарында қалыптасқан құжаттарды зерттеудің және оларға талдау жасаудың маңызы үлкен.

Зерттеу әдісі

Тақырыпты зерттеу барысында жалпы ғылыми әдістердің (диалектикалық, салыстыру, талдау, синтез) және танымның жеке ғылыми әдістері (формальды—заң, құрылымдық—функционалдық) кешені құрайды. ТМД елдері арасындағы байланыстарды дамытудағы экономикалық интеграцияның алатын орнын анықтау және бастапқы кезеңдегі Достастық аясында қалыптасқан келісімшарттардың,

*Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: serstam@mail.ru (С.Б. Стамбулов)

құрылтай құжаттарының маңыздылығын анықтау үшін тарихи-жүйелілік және салыстырмалы сараптау әдістері қолданылды. Интернет желілерінен алынған материалдардағы интеграциялық үрдістердің көпжақты ынтымақтастықтағы мәнін көрсету үшін бақылау әдісі пайдаланылды.

Негізгі бөлім

Қазіргі экономиканың жаһандануы жағдайында аймақтандыру үрдістері жүріп, географиялық жақын орналасқан мемлекеттерде интеграцияланған экономикалық жүйелер қалыптасқаны белгілі. Мұның мысалы ретінде Еуропалық одақты атап көрсетуге болады. ТМД мемлекеттерінің геосаяси жағдайына және КСРО құрамында ұзақ уақыт бойы қатаң шаруашылық-экономикалық байланыстар ықпалында өмір сүргендігіне байланысты Достастықтың шеңберінде экономикалық интеграцияны қалыптастыру және дамыту үшін объективті негіз болды.

Тәуелсіз мемлекеттердің халықаралық бірлестігі ретінде ТМД КСРО-ның құлауының нәтижесінде тарихи күрделі кезеңде қалыптасты. Әрине, орталықтандырылған Кеңес Одағының құлауының кері салдары ретінде жаңадан құрылған тәуелсіз мемлекеттердің арасындағы мемлекетаралық деңгейдегі экономикалық қатынастарды реттейтін құқықтық «вакуумның» пайда болғандығын атап көрсетуге болады. Бұл өз кезегінде тарихи ұзақ мерзімде қалыптасқан экономикалық байланыстардың әлсіреуі мен қысқаруына алып келіп, КСРО-ның бұрынғы одақтас республикалардың әрқайсысының экономикасына кері әсерін тигізді.

Осындай себептерге байланысты 1991 ж. 8 желтоқсанда Беларусь Республикасы, Ресей Федерациясы және Украина мемлекет басшылары КСРО-ны құрған мемлекеттер ретінде Беловежде «Тәуелсіз мемлекеттер достастығын құру жөніндегі Келісімшартқа» [1] қол қойды және бұл Келісімшарт КСРО-ның халықаралық құқық субъектісі ретінде өмір сүруінің тоқталатындығын мәлімдеді. Осымен бірге, аталған келісімшарттың негізінде (4-ші бап) тараптар Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығын құрып, оның шеңберінде саясат, экономика, мәдениет, денсаулық сақтау, қоршаған ортаны қорғау, ғылым, сауда салалары бойынша ынтымақтастықты дамытатындығын мәлімдеді.

Осымен бірге, ТМД-ны құру жөніндегі Келісімшартта экономикалық ынтымақтастықтың аспектілеріне үлкен мән берілгендігін көруімізге болады. Мұның дәлелі ретінде құжатта көрсетілген ТМД-ның мақсаты мен принциптері көрсетілген бөлімде орын алған келесі экономикалық мәселелерді келтіре аламыз:

- саясат, экономика, гуманитарлық, мәдени және басқа салалар бойынша бірігіп жұмыс жасау;
- барлық жағынан экономиканы реттеу және әлеуметтік дамытуды мүше мемлекеттердің жалпы экономикалық аумағында іске асыру;
- адам құқықтарын және еркіндіктерін қорғау;
- мүше мемлекеттер арасында бірігіп қимыл жасау, халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету, жаппай және толық қарусыздануды іске асыру;
- экономикалық одақ құру, мүше мемлекеттер арасындағы экономикалық саясат айырмашылықтарын жою [1].

Өзіміз көріп отырғанымыздай, «Тәуелсіз мемлекеттер достастығын құру жөніндегі Келісімшарт» КСРО құлағаннан кейін ТМД шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастықты қалыптастыру, экономикалық байланыстардың аспектілеріне және оларды болашақта дамытуға үлкен мән берілген.

Әрине, КСРО құлағаннан кейінгі «құқықтық вакуумды» толтыруға тек қана жоғарыда аталған КСРО-ның бұрынғы үш республикасы емес, сонымен бірге басқа да тәуелсіз мемлекеттер ұмтылыс жасады. Атап айтқанда, 1991 ж. 21 желтоқсанда Алматыда өткен кездесудің барысында «ТМД құру жөніндегі Келісімшарттың хаттамасына» [2] қол қойылды және бұл хаттамада Әзербайжан, Армения, Қазақстан, Қырғызстан, Молдова, Тәжікстан, Түркменстан, Өзбекстан, кейінірек Грузия мемлекеттерінің тең құқылы негізде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығын құратындығы мәлімденген.

Осылайша, Алматы қаласында посткеңестік кеңістіктің 11 мемлекетінің басшылары маңызды стратегиялық шешім қабылдаған болатын. Осы кездесудің нәтижесінде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Алматылық Декларациясына [3] қол қойылды және бұл құжатты қабылдаудың бірден бір себебі КСРО-ның әлеуметтік-саяси және экономикалық үрдістері себеп болды. Декларацияда интеграциялық сипаттағы маңызды принциптер, атап айтқанда ортақ экономикалық кеңістікті және жалпыеуропалық, еуразиялық нарықты қалыптастыру мен дамыту принциптері бекітілген болатын.

Негізінен бұл принциптер «ТМД құру жөніндегі Келісімшартта» да көрсетілген. Дәлірек айтқанда, «ТМД құру жөніндегі Келісімшарттың» 7-ші бабына сәйкес ТМД-ға мүше мемлекеттерінің

ортақ қызметтері ретінде ортақ экономикалық кеңістікті, жалпыеуропалық және еуразиялық нарықты қалыптастыру мен дамыту, осымен қатар кедендік саясат, транспорт пен байланыс салалары бойынша өзара ынтымақтастықты дамыту атап көрсетілген [1]. Яғни, Алматы Декларациясында «ТМД құру жөніндегі Келісімшартта» бекітілген формулалардың қайталанып тұрғандығын көруімізге болады. Дегенмен, посткеңестік кеңістіктегі халықаралық құқықтың тәуелсіз субъектілерінің құрылуы барысында Алматы кездесуі маңызды болды, себебі осы кездесудің нәтижесінде КСРО-ның бұрынғы республикаларының тәуелсіз мемлекеттер ретінде қайта құрылу үрдісі аяқталған болатын.

Осылайша, халықаралық құқық пен саясаттың субъектілері ретінде бұрынғы одақтас республикалардың тарихи қалыптасқан шаруашылық-экономикалық байланыстардың дамуын сақтау және оны дамудың жаңа деңгейіне шығарудың объективті қажеттілігін мойындағанын көре аламыз. 1993 ж. 22 қаңтарда Минскіде ТМД жоғарғы органы — Мемлекет басшыларының кеңесінде маңызды құжат «ТМД-ның Жарғысы» [4] қабылданды және бұл құжатқа Достастықтың мүше мемлекеттері халықаралық келісімшарт ретінде қарап, барлық мүше-мемлекеттердің міндетті түрде ратификациялауын және БҰҰ Жарғысының 102-ші бабына сәйкес БҰҰ Хатшылығында тіркелуін қарастырған болатын.

ТМД Жарғысы Достастықтың мақсаттары ретінде мыналарды бекіткен:

- саяси, экономикалық, экологиялық, гуманитарлық, мәдени және т.б. салалар бойынша ынтымақтастықты жүзеге асыру;
- ортақ экономикалық кеңістік шеңберінде мүше-мемлекеттердің экономикалық және әлеуметтік жағынан жан-жақты дамуы, мемлекетаралық кооперация және интеграция;
- жалпыға ортақ халықаралық құқық принциптері мен нормаларына және ЕҚЫК құжаттарына сәйкес адамның құқығы мен бостандығын қамтамасыз ету;
- халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында мүше-мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық;
- мүше-мемлекеттер азаматтарының Достастықта еркін араласуына, байланыс орнатуына ықпал ету;
- құқықтық қатынастар салалары бойынша өзара көмек және ынтымақтастық;
- Достастық мемлекеттері арасындағы шиеленістерді бейбіт жолмен шешу (2-ші бап);

ТМД Жарғысына сәйкес ортақ координацияланған институттар арқылы жүзеге асырылатын Достастықтың мүше-мемлекеттерінің ортақ қызметіне келесілер кірген:

- адам құқықтарын қамтамасыз ету;
- сыртқы саясат қызметін координациялау;
- ортақ экономикалық кеңістікті, жалпыеуропалық және еуразиялық нарықтарды, кедендік саясатты қалыптастыру және дамыту бойынша ынтымақтастық;
- транспорт және байланыс жүйелерін дамыту бойынша ынтымақтастық;
- денсаулық және қоршаған ортаны қорғау;
- әлеуметтік және миграциялық саясат мәселелері;
- ұйымдасқан қылмыспен күрес [4].

Атап айту қажет, ТМД жарғысының аталған бабы көп жағдайларда Минск келісімшартын қайталайды, дегенмен бірқатар қосымшаларға ие. Жарғыдағы аталған ынтымақтастық салаларының тізімі ашық және бұл тізімді мүше-мемлекеттердің келісімі арқылы болашақта толықтырылу мүмкіндігі қарастырылған.

ТМД Жарғысына сәйкес, Достастықтың мақсаттарының кең және ынтымақтастықтың барлық маңызды салаларын қамтитындығын көруімізге болады.

Экономика саласындағы ынтымақтастық бойынша ТМД-ның құрылтай құжаттарында мүше-мемлекеттердің ортақ экономикалық кеңістікті қалыптастыруға деген ұмтылысы мәлімденген. Осы мақсатқа жету үшін Минск келісімшартында сыртқы саяси қызметті координациялау, ортақ экономикалық кеңістікті қалыптастыру мен дамыту, кедендік саясат пен транспорт және байланыс жүйесін дамыту қарастырылған.

Жоғарыда қарастырылған ТМД-ның «құрылтай құжаттарына» сәйкес Достастық шеңберіндегі ынтымақтастық салаларының ауқымды екендігін көре аламыз. Біздің ойымызша, бұл заңдылық, себебі ұзақ жылдар бойы бір мемлекеттің шеңберінде өмір сүру бұрынғы КСРО мемлекеттерін, қазіргі кезеңдегі тәуелсіз мемлекеттерді өзара тәуелді етті. КСРО құрамында көптеген жылдар бойы

калыптасқан байланыстарды сақтап қалу посткеңестік кеңістіктегі барлық мемлекеттердің мүдделері мен қызығушылықтары үшін маңызды болды.

ТМД Жарғысында Достастықтың басым мақсаттарының бірі ретінде ортақ экономикалық кеңістік шеңберінде мүше мемлекеттердің экономикалық және әлеуметтік жан-жақты даму жолы арқылы экономика саласындағы ынтымақтастықты жүзеге асыру, осымен қатар мемлекетаралық кооперация мен интеграцияға деген ұмтылыс мәлімденген.

Дегенмен, өзіміз көріп отырғанымыздай, ТДМ-ның құрылтай құжаттарында ынтымақтастықтың негізгі бағыттары жалпылама түрінде анықталған. Сондықтан, экономикалық ынтымақтастыққа қатысты нақты іс-әрекеттерді қамтитын құжаттарды қабылдауға тура келген.

Әрине, ТМД мүше-мемлекеттері әлемдік қауымдастықтың белсенді қатысушылары ретінде өзара қатынастарда халықаралық құқықтық жалпыға танымал әрі ортақ принциптерін басшылыққа алынады. ТМД-ның құрылтай құжаттарын талдау барысында оларда осындай принциптердің орын алғандығын анықтауға болады. ТМД құру жөніндегі Келісімшарттың өзінде-ақ мүше-мемлекеттер өзара ынтымақтастықты өзара мойындау және мемлекеттік егемендікті құрметтеу, бір-бірінің ішкі істеріне араласпау, бір-біріне қарсы күш немесе экономикалық қысым көрсетпеу, сонымен қоса халықаралық құқықтық жалпыға танымал және ортақ принциптері негізінде дамытатындығын жариялаған.

Сонымен қатар, ТМД мемлекеттері БҰҰ Жарғысының және Хельсинки Қорытынды актісінің мақсаттары мен принциптерін басшылыққа алған. Осылайша, ТМД мемлекеттерінің өздерінің ынтымақтастықтарын реттеу барысында «*jus cogens*» императивті принциптерінің маңыздылығын атап өту қажет.

Алматы Декларациясында Достастыққа мүше мемлекеттер егемендік пен теңдікті өзара мойындау мен құрметтеудің негізінде өзара ынтымақтастық жүзеге асырылатын демократиялық-құқықтық мемлекет құруға деген ұмтылысы мәлімделген [3].

ТМД мемлекеттерінің өзара қатынастарының принциптері ТМД Жарғысының 3-ші бабында бекітілген. Мұнда «Достастықтың мақсатына жету үшін мүше-мемлекеттер халықаралық құқықтың және Хельсинки Қорытынды актінің жалпыға ортақ принциптерін басшылыққа ала отырып, келесі принциптерге сәйкес өздерінің ынтымақтастығын құрады» [4] деп көрсетілген және одан әрі 14 принциптер көрсетілген. Осы көрсетілген принциптердің 10-ы қазіргі халықаралық құқықтың бәріне ортақ принциптері болып табылады. Осылайша, ТМД мүше-мемлекеттерінің халықаралық құқықтық дәстүрлі принциптерінен басқа Достастық мемлекеттері үшін ынтымақтастықтың жаңа принципін де бекіткенін байқаймыз. Сондықтан, ТМД Жарғысының, соның ішінде жалпыға ортақ халықаралық құқықтың принциптерін қарастырмай, ТМД-ның заңды принциптерін қарастырған жөн деп санаймыз.

ТМД Жарғысында бекітілген 7-ші принцип — мемлекетаралық қатынастардағы халықаралық құқықтың үстемдігі принципі болып табылады. «*Jus cogens*» принциптері арасында мұндай принцип жоқ, бірақ, бұл мемлекетаралық қатынастардағы халықаралық құқықтың үстемдігін білдірмейді. Бұл принцип интеграциялық үрдістерде қатысты. Мұнан басқа, ТМД барлық мүше-мемлекеттерінің Конституцияларында халықаралық қатынастардағы халықаралық құқықтық приматы бекітілген [4].

Тоғызыншы принцип — саяси, діни сеніміне, тіліне, этникалық шығу тегіне, нәсіліне қарамастан адам құқығын қамтамасыз ету принципі. Бұл принциптің ТМД-ның көпконфессионалды және полиэтникалық мемлекеттері үшін маңызы жоғары болды.

Он бірінші принцип — бір-бірінің мүдделерін, қызығушылықтарын ескеру, ынтымақтастықтың барлық салалары бойынша өзара көмек көрсету. Бұл принцип халықаралық құқықтың принципі емес. Бірақта, ТМД Жарғысында мұндай принципті бекіткен Достастықтың мемлекеттері өзара ерекше достық қатынастарды дамытуға ұмтылғандығын көре аламыз.

ТМД Жарғысындағы он екінші принцип ретінде Достастықтың мүше-мемлекеттері халқының өмірін жақсарту үшін қолайлы жағдайларды құру және олардың саяси, экономикалық және әлеуметтік прогресін қамтамасыз ету бекітілген. Бұл принциптің негізінде ТМД мемлекеттерінің не мақсатта күш жұмылдырғандығын көруімізге болады.

Он үшінші принцип — өзара тиімді экономикалық және ғылыми-техникалық ынтымақтастықты дамыту, интеграциялық үрдістерді кеңейту болып саналады. Бұл принципті халықаралық экономикалық құқық принципі деп санауға болады. Дегенмен, біздің ойымызша, бұл принциптің ТМД Жарғысында бекітілуі Достастық шеңберіндегі экономика саласындағы ынтымақтастықтың маңыздылығын көрсетеді.

Соңғы, он төртінші принцип — өзара құрметтеу, мәдени мұраларды сақтау және мәдени айырбасқа негізделген халықтардың рухани жағынан бірігу принципі болып табылады. Бұл принцип те жалпыға ортақ халықаралық құқықтың принципіне жатпайды, дегенмен, рухани және мәдени құндылықтарды сақтау қажеттілік болып саналады.

Осылайша, ТМД Жарғысында халықаралық құқықтың принциптерінен басқа жаңа принциптерді де бекіткендігін көре аламыз және бұл принциптер Достастық мемлекеттері арасындағы қатынастарға тән болды. Осы принциптер мүше-мемлекеттер ынтымақтастықтығының жаңа деңгейге шығуын және ондағы бекітілген мақсаттарға жетуді қамтамасыз етіп берді.

Осымен бірге, ТМД Жарғысы мүше-мемлекеттер ынтымақтастығының ұйымдастырушылық-құқықтық механизмін де анықтап берді. ТМД Жарғысының 6-шы бөлімінде Достастықтың органдары туралы қарастырылған.

ТМД шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастықты дамыту үшін барлық қажетті органдардың — заң шығарушы, атқарушы және сот органдарының құрылуы қарастырылған.

Заң шығарушы органға Парламентаралық Ассамблеяны жатқызуға болады және бұл орган ұсыныстар ретіндегі үлгілік актілерді өңдеумен айналысады. Бұл органның қызметі Достастық мемлекеттерінің заңнамаларын гармонизациялауға бағытталған.

ТМД-ның атқарушы органдары қатарына Мемлекет басшыларының кеңесі, Үкімет басшыларының кеңесі, Экономикалық кеңес жатады. Мемлекет басшыларының кеңесі ТМД-ның жоғарғы органы ретінде ортақ мүдде, соның ішінде экономика саласындағы ынтымақтастық мәселелеріне қатысты сұрақтарды талқылайды және шешеді. Үкімет басшыларының кеңесі экономикалық, әлеуметтік және басқада салалар бойынша мүше-мемлекеттердің атқарушы билігі арасындағы ынтымақтастықты координациялайды. Аталған екі кеңесті де ортақ компетенциялы органдар категориясына жатқызуға болады.

ТМД-ның Сот органы ретінде ТМД Экономикалық соты қызмет атқарады және бұл орган ТМД шеңберіндегі экономикалық міндеттерді орындау мақсатында әрекет етеді. Осымен бірге, ТМД Экономикалық соты экономикалық міндеттерді орындау барысында туындайтын шиеленістерді шешумен де айналысады. ТМД шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастық мәселелерімен салааралық ынтымақтастық органдарының да айналысатындығын атап өту қажет. Бірақ, бұл органдардың шешімдері тек қана ұсыныс сипатына ие. Дегенмен, бұл органдар ТМД шеңберіндегі экономикалық қатынастардың дамуында, осымен бірге КСРО республикаларын біріктіретін байланыстардың үзілмеуі және экономиканың толық қирап қалмауында маңызды рөл атқарады.

ТМД кеңістігіндегі экономика саласындағы интеграциялық үрдістердің дамуында ТМД-ның мемлекетаралық және үкіметаралық органдарының маңызы ерекше. Атап айтқанда, ТМД мемлекеттерінің кедендік қызметі басшыларының кеңесі белсенді рөл атқарады. ТМД мемлекет және үкімет басшыларының бекіткен құжаттары келісілген принциптердің негізінде кедендік заңнамаларды унификациялау және кеден істерін ұйымдастырудың, шекаралардағы тауарларды рәсімдеу барысындағы кеден мәселелерін шешудің негізін жасап берді.

Электр энергиясының ортақ нарығын қалыптастыруда ТМД-ның Электроэнергетикалық кеңесі маңызды рөл атқарады. Бұл кеңестің шеңберінде ТМД мемлекеттері энергетика саласындағы өзара келісілген саясатты жүргізу бойынша қажетті келісімшарттар өңделіп, қабылданған болатын. Мысал ретінде, 1998 ж. 25 қарашада қол қойылған «ТМД мемлекеттерінің электроэнергетикалық жүйесінің жұмысын қамтамасыз ету жөніндегі Келісімшартты» [5] атап көрсетуге болады.

Осымен қатар, ТМД мүше-мемлекеттері арасындағы экономикалық интеграцияның дамуында айтарлықтай маңызды рөл атқаратын транспорт саласындағы ТМД-ның координациялау органдарының белсенді қызметін атап өту қажет. Солардың қатарында Координациялық транспорттық кеңесі, Теміржол транспорты кеңесі, Мемлекеттік автотранспорттық әкімшілік кеңесі бар. Бұл органдардың қызметінің басым бағыттары өзара келісілген транспорттық саясатты жүргізу болып саналады. Достастықтың шеңберіндегі әлеуметтік-экономикалық жағдайды талдау үшін ТМД Мемлекетаралық статистикалық комитеті қызмет жасайды. Осы аталған барлық ТМД органдарының қызметі посткеңестік кеңістіктегі тауарлар мен қызметтердің ортақ нарығын құруда және ТМД мемлекеттерінің экономика секторының жұмыс жасауы барысында маңызды рөл атқарады. Сондықтан, ТМД шеңберіндегі мемлекетаралық ынтымақтастықтың ұйымдастырушылық қызметі қалыптасқан деген тұжырым шығаруға негіз бар.

Достастықтың шеңберіндегі экономикалық ынтымақтастықтың дамуында ТМД-ның негізгі атқарушы органы Экономикалық кеңестің маңызы бар. Бұл орган ТМД шеңберінде қабылданған

келісімшарттардың, осымен қатар Мемлекет басшыларының кеңесі мен Үкімет басшылары кеңесінің еркін сауда зонасының қалыптасуы және оның қызметі жөніндегі шешімдерінің орындалуын қамтамасыз етеді. Экономикалық кеңестің негізгі функциялары ретінде сауда операциялары бойынша өзара есептер мен төлем жүйесін құру жөнінде ұсыныстар беру және ТМД мүше-мемлекеттерінің әлемдік шаруашылық жүйесіне енуіне ықпал ету жүктелген. Осымен қатар, ТМД Экономикалық кеңесі экономикалық сипаттағы мәселелер бойынша құжаттардың жобасын және ұсыныстарын өңдейді және оларды Мемлекет басшыларының кеңесіне талқылауға ұсынады, өзара қызығушылық танытатын экономика саласындағы мәселелер бойынша кеңестер жүргізеді.

Әрине, ТМД үшін қажетті органдарды қарастырған ТМД Жарғысы бұл органдардың тарабынан қабылданатын қажетті нормативті актілердің қабылдауын регламенттеуі тиіс еді. Бірақ, мұл мәселе жеткілікті түрде реттелмеген және бұл Достастықтың жұмыс істеуі үрдісінде белгілі бір қиындықтар туғызады.

ТМД Жарғысында актілердің түрі ретінде — 26-шы, 28 және 36 баптарында ұсыныстар жөнінде атап көрсетілген. Бірақ, аталған баптардың ешқайсысында актілердің маңызы және құқықтық формасына анықтама берілмеген және мұның өзі Жарғының құрылтай акт ретіндегі тиімділігін түсіріп отыр. ТМД Жарғысына сәйкес, Мемлекет басшыларының кеңесі және Үкімет басшыларының кеңесі шешім қабылдайды, бірақ қандай формада шешім қабылдайтындығы көрсетілмеген. Біздің ойымызша, ТМД-ның аталған органдары өзінің мазмұны жағынан әртүрлі мәселелер бойынша шешім қабылдайтын болғандықтан шешім қабылдау формасының анық болуы маңызды болып саналады [4].

Қорытынды

ТМД-ның құрылтай актілерінде мүше-мемлекеттер экономикалық ынтымақтастықтың негізін, мақсатын, принциптерін және ұйымдастырушылық-құқықтық механизмдерін бекіткендігін анықтауға болады. ТМД құру жөніндегі Келісімшарт және Алматы Декларациясы экономикалық қатынастардың мақсаттары мен принциптерін қамтыған және бұл екі құжат бір-бірін толықтырады. ТМД Жарғысы жоғарыда аталған екі құрылтай құжатта бекітілген мақсаттар мен принциптерді қайталай отырып, оларды айтарлықтай жеткілікті түрде дамытады. Экономикалық ынтымақтастық мәселесі бойынша ТМД Жарғысы кешенді сипатқа ие және ынтымақтастықтың белгіленген мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асырудың ұйымдастырушылық-құқықтық механизмдерін қарастырады. Сондықтан, аталған мақаланың шеңберінде қарастырылған ТМД-ның құрылтай құжаттары Достастықтың аясындағы экономикалық ынтымақтастықтың қалыптасуы мен дамуының алғышарттарын жасап берді деген тұжырым шығаруға болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Соглашение о создании Содружества Независимых Государств (г. Минск, 8 декабря 1991 г.) [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://cis.minsk.by/page/176>.
- 2 Протокол к Соглашению о создании Содружества Независимых Государств, подписанному 8 декабря 1991 г. в г. Минске Республикой Беларусь, Российской Федерацией, Украиной. [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006941.
- 3 Алма-Атинская Декларация (г. Алма-Ата, 21 декабря 1991 г.). [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://cis.minsk.by/page/178>.
- 4 Устав Содружества Независимых Государств (г. Минск, 22 января 1993 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://cis.minsk.by/page/180>.
- 5 Соглашение о транзите электрической энергии и мощности государств-участников Содружества Независимых Государств. [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P010001214_/links.

С.Б. Стамбулов, Ж.Т. Урустембаева, Т.К. Сакабай

Формирование нормативно-правовой базы экономического сотрудничества в рамках СНГ: проблемы и перспективы

В статье был проведен анализ учредительных документов СНГ, а также важных политических и экономических тенденций после распада СССР. Авторами рассмотрены вопросы экономического сотрудничества в рамках Содружества и его значение в первые годы существования СНГ. Вместе с тем проанализированы основные принципы экономического сотрудничества, принципы государств,

определенные в учредительных документах СНГ. По мнению авторов, учредительные документы СНГ, сформированные на начальном этапе, способствовали дальнейшему развитию экономических отношений в рамках СНГ и формированию Евразийского экономического союза.

Ключевые слова: СНГ, экономическое сотрудничество, интеграция, Устав СНГ, внешняя политика, международные отношения, структура СНГ.

S.B. Stambulov, Zh.T. Urustembayeva, T.K. Sakabay

Formation of a regulatory framework for economic cooperation within the CIS: problems and prospects

The article analyzes the constituent documents of the CIS, as well as important political and economic trends after the collapse of the USSR. The authors consider the issues of economic cooperation within the framework of the Commonwealth and its significance in the first years of the existence of the CIS. At the same time, the article examines the basic principles of economic cooperation, the principles of states defined in the founding documents of the CIS. According to the authors, the founding documents of the CIS, formed at the initial stage, contributed to the further development of economic relations within the CIS and the formation of the Eurasian Economic Union.

Keywords: CIS, economic cooperation, integration, CIS Charter, foreign policy, international relations, structure of the CIS.

References

- 1 Soglashenie o sozdanii Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv (g. Minsk, 8 dekabria 1991 goda) [1 Agreement on the Creation of the Commonwealth of Independent States (Minsk, December 8, 1991)]. — Retrieved from <https://cis.minsk.by/page/176> [in Russian].
- 2 Protokol k Soglasheniiu o sozdanii Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv, podpisannomu 8 dekabria 1991 goda v g. Minske Respublikoi Belarus, Rossiiskoi Federatsiei, Ukrainoi [Protocol to the agreement on the establishment of the Commonwealth of Independent States, signed on December 8, 1991 in Minsk by the Republic of Belarus, the Russian Federation, Ukraine]. — Retrieved from <https://cis.minsk.by/page/176> [in Russian].
- 3 Alma-Atinskaja Deklaratsiia (g. Alma-Ata, 21 dekabria 1991 goda) [Alma-Ata Declaration (Alma-Ata, December 21, 1991)]. — Retrieved from <https://cis.minsk.by/page/176> [in Russian].
- 4 Ustav Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv (g. Minsk, 22 yanvaria 1993 goda) [Charter of the Commonwealth of Independent States (Minsk, January 22, 1993)]. — Retrieved from <https://cis.minsk.by/page/176> [in Russian].
- 5 Soglashenie o tranzite elektricheskoi energii i moshchnosti gosudarstv-uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv [Agreements on the transit of electricity and capacity of the member states of the Commonwealth of Independent States]. — Retrieved from <https://cis.minsk.by/page/176> [in Russian].